

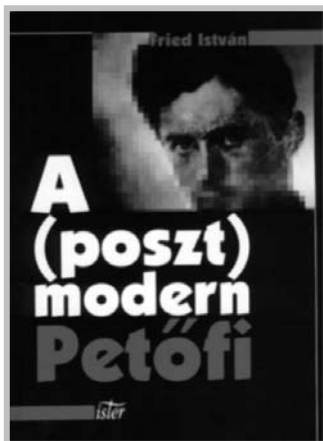
Kis könyv – nagy téma

FRIED ISTVÁN: A (POSZT)MODERN PETŐFI

Hogy kicsiny terjedelmű, de igen szép kiállítású könyvének meglehetősen merész, sőt többértelmű címet adott szerzője – nehéz volna vitatni. Már az is fejtörést okoz, hogy a modern vagy a posztmodern Petőfire kíváncsi (feltehetően mindkettőre), pontosabban: a modern vagy a posztmodern kor felől közelít hozzá, hiszen ezek eltérő, majdcsak egymást kizáró szempontok. Ki nem mondott feszültség konstatálható a könyv rövidege, s a téma, a Petőfi-kérdés roppant távlatai között is. Arról már nem is beszélve, hogy e kötet néhány tanulmánya, s a szerző kiterjedt életműve is speciális korrelációt mutat: Fried István szerteágazó, tekintélyes súlyú, négy évtizedes munkássága kicsinyítve, modellálva benne foglaltatik a Petőfi tanulmányok e karcsú kötetében. (Összevetések keleti és nyugati irányban, időben előre és hátrafelé.) S ez nem is lehet másképpen, hiszen Petőfi világirodalmi rangjának, s magyar irodalomtörténeti szerepének értelmezése (sok út őhozá vezet, s még több őtőle indul) éppen a Fried István-típusú kutató hozzáértését, olvasottságát tételezi fel.

Nem mintha szerzőnk témaválasztása minden esetben „nagyralátó”, széles ölelésű volna. *A dalra lelő és elnémuló ifjú Petőfi* című indító tanulmány például inkább egy részletre koncentrálna. Viszont csálhatatlan érzékkel választ ki egyetlen verset, amely a lényegét, az induló költő archetipusos helyzetét fejezi ki, formai, s tartalmi jegyekre egyaránt ügyelve. A Kisfaludy Sándor regéinek és Petőfinek a viszonyáról szóló tanulmány („*Nem váromladék ez. Csárdának romjai.*”) hasonlóan olyan fejlődéstörténeti sémát alkalmaz, amely a versek világát két szemléletmód, két költői nyelv szembeállítása révén jellemzi: a tanulmány című szolgálatú idézet a „hagyományos fenn–lenn dichotómiát meghaladva a 18. század közepétől–végétől az európai literatúrában... ..mind több jelentéssel felruházott romok poézisét és poétáját látszik megidézni olyanformán, hogy... ..szemléletet, asszociációkat, beidegződött frázist von kétségbe, s ezáltal állításával egy másfajta szemlélet bontakozhassék ki.” (57) E tézisét diszkrét módon igazítja hozzá a szaktudományak (a 30–40 évvel ezelőttihez képest) megváltozott fogalomhasználatához oly módon azonban, hogy ezt olykor némi öniróniával színezi. Amikor például arra utal, hogy az adott Petőfi-vers esetében ő intertextuális vonásként jelöli meg azt, amit Horváth János (ugyanerre célozva) így határoz meg: „Saját költészetének ihletemlékeit idézi fel benne egy mesteri futammal.” (138)

Fried István egyébként (mint korábbi munkáiban is) ugyanaz a karakteres tudós marad: a hagyományos filológia és komparatiztika mesterfokú művelője, aki nemcsak azzal van tisztában, hogy fogalomkészletét bizonyos mértékig frissítenie kell, hanem azzal is, hogy önmagát hiteltelenítené egy teljes szemléletcserével. Így

Ister Kiadó
Budapest, 2001
188 oldal, 1600 Ft

aztán pontosan annyit vesz igénybe recepció-esztétika, dekonstrukció stb. újításából, amennyire az adott feladat elvégzéséhez szüksége van. Abban és annyiban válik (ha talán nem is Petőfi, de a kutatói attitűd) posztmodernné, amennyiben szövegek közötti térbe utalja műfaj történeti megfigyeléseinek többségét, s ezzel valóban újszerű fejlődéstörténet kimunkálásához járul hozzá: „Amint *A helység kalapácsa*, a *János vitéz* a magyar epika évtizedeire reagált, ellenénekekkel szolgálva, az addig érvényes epikus konvenciókat szétrombolva, a *Felbők*-ben Petőfi elvégzi az utóbbi évtizedek lírájának szétírását, romantikus önkritikáját adva a maga korábbi líraalképzéseinek.” (167–168)

A módszert jellemző a könyv egyik legérdekesebb verselemzését tanácsos felidézni. Előzetesen azt tudjuk meg *A völgy s a hegy* című költeményről, hogy tárgya „artatlannak tűnő és biedermeier vagy szentimentális témaként” fogható fel. Hozzátehetjük, hogy ha nem is éppen kezdetleges, de viszonylag egyszerű allegória ez első odafigyelésre:

Ha én hegy volnék! (sóhajtott a völgy)
Ha én hegy volnék! milyen isteni
A csillagok szomszédságából
A nagyvilágra letekinteni.

Igazat kell adnunk a kommentárnak, mely szerint a költemény „magas és mély, királyi és szerény, harci és békés, hidegen messze látszó és csendesen megbúvó bináris oppozíciójára épül.” (104)

Az a boldog hegy ott uralkodik
Királyi széke dicső magasán,
Körülövedzi hódolattal
Fejét a felbő tömjénfüst gyanánt.

Szerzőnk módszere (a szokásos): az életműből indul ki, összeveti Petőfi rokon szembeállításával: „a Kárpátok és az Alföld bilincs–szabadság dichotómiájá”-val, illetve a „palota és a kunyhó politikai hitvallása”-val, majd a „Horatius-toposz távolról ide-derengő ellentété”-t idézi fel, hogy *A völgy s a hegy* szembeállításának egzisztenciális rugóját precízen határozhassa meg: „a valóságos és a vágyott lét képzelt vitája” ez, „a sorsával és létével elégedetlen, egy másik létformába vágyó sors kielégületlenségének és kielégíthetlenségének vallomáslírája.” (104)

A kelő nap, első sugáriból,
Tesz homlokára aranykoronát,
S a lemenő palástul adja
Rá végsugárainak bíborát.

Fried István versértelmezésének legutóbb idézett passzusa olyan beleélőkészségről tanúskodik, mely akár vallomásos-szubjektív interpretáció feltételezését is megengedné, a folytatás azonban (a filológus, az irodalomtörténeti tradícióban gondolkodó tudós megálljt parancsol az alanyi sejtelmeknek) a struktúrában látást és láttatást preferálja: a nyolc versszak két részre bomlik – mondja – méghozzá oly módon, hogy „az első négy versszakban a pozitív töltésű helyzetek a második négy versszakban – hasonló előadásmódban is – visszajukat mutatják; az első négy versszak romantikus szókincsből merített frazeológiája az érzékenységnek egy korszerűsített, más Petőfi-versekben kifejtettebben, ám nem kevésbé személyesen hiteles képkincsébe hajlik át. A kétszer négy versszak, a hegy és a völgy vitája egyben az életérzések, életformák, élet-

értelmezések, ám mindenekelőtt a költői szókinccs vitája, anélkül azonban, hogy bármelyik 'szubjektív' érvényessége kétségbe vonatna." (104–105) A strukturalista versmagyarázatok kedvenc sémáját, a tükör-struktúrát valóban nem nehéz felismerni Petőfi eme versében.

*Ha én hegy volnék! itt elbújva kell
Áttengezem homályos életemet,
A szomszédig sem láthatok, s a
Szomszédból sem láthatnak engemet.*

Erre a negyedik versszakra felel az ötödik, amelyik már a hegy szólama, s a két megszólalás, a két dimenzió vitája, mely akár egy mélyértelmű relativizálás megjelenítésére is alkalmat adhatna. Fried István számára azonban elsősorban az ellentétekben megfogalmazott irodalomfejlődési séma példájává válik.

*Ha én völgy volnék! (sóhajtott a hegy)
Ha én völgy volnék! oh milyen rideg
Ez a magasság, e dicsőség,
Amelyet tőlem úgy irigylenek.*

Egészen bizonyosan akadna (s különösen akadt volna) irodalomtörténész, aki eme legutóbbi sorból kiindulva annak a Petőfinek a vallomására ismerne itt, aki 1847 végére, 1848 elejére (a vers 48 januárjában keletkezett) olyan ünnepezt költővé válik, akinek nemcsak rajongója akad sok, hanem irigye is, s aki elérte ugyan „amit ember érhet el”, de éppen ez a csúcs-pozíció, ez az „orom-helyzet” döbentti rá a siker, a nagyság ridegségére, ez érezteti meg vele a magányra ítélő pusztá és hideg lét tragikus borzongásait.

*Engem talál az első napsugár,
És az utolsó is rajtam ragyog
És mégis mindig olyan pusztá
És mégis mindig oly hideg vagyok.*

Élénk fantáziájú versértelmező akár a Vajda János-féle „üstökös”, vagy az Ady-féle „Illés-nép” égbe törő magára hagyatottságának, kiválasztottságának és egyedülvalóságának előképét is láthatná e sorokban, Fried Istvántól azonban idegenek ilyesfajta mérész asszociációk. Majd a *Rózsavölgyi halálára* című vers kapcsán beszél (*Petőfi Sándor „zenei” önarcképe*) erről direkter módon: Petőfi „művésztudatába már korábban beleértette a meg nem értett, a felejtésre ítélt próféták, a kiválasztottak küzdelmes életét, romantikus költő módjára vállalta az élen haladók magányát...” (113)

Szerzőnket *A völgy s a hegy*-ben elsősorban a romantikus kontextus érdekli: „Az a paradox situáció, miszerint az utópikus életformát rejtő völgy zengi ki a romantika nagyszabásúan fenséges szólamát, míg a hegy él a biedermeier és az érzékenység szókinccsével, tehát ez a megfordított költői situáció a tónusok egyértelműsíthetőségét látszik megkérdőjelezni, így a közeli és a távoli egyként lehet tragikus élmény...” (105)

*Pillangó, harmat, csalogány, virág...
Hiába hívom, egyik sem szeret,
S mi odalenn enyelgő szellő,
Az idefenn csatázó fergeteg.*

Ennek a strófának a „megfejtése” során már jellegzetesen a posztmodern kor ítése nyilatkozik meg, amennyiben azt emeli ki, hogy a hegy sóhaja nemcsak a völgylélet tematizálja, hanem a „völgylet kódjait dekódolja, alig rejtett (költői) idézet formájában eleveníti fel a Petőfi-líra egy-egy típusának kulcsszavait.” (105)

*Ha én völgy volnék! élnék ott alatt
A nagyvilágtól mélyen rejtve el,
S cserélgetném a boldogságot
A szép tavasz kedves szülöttivel.*

Mindezen lépések eredménye gyanánt összegzi szerzőnk *A völgy s a hegy* jelentőségét-súlyát, méghozzá szintetizálva az alkalmazott módszereket tisztán irodalmi, s egyúttal irodalmon kívüli kategóriákkal. „*A völgy s a hegy* ilyen módon a Petőfi-líra érték-szerkezetét is tematizálja, úgy, hogy a magyar és a világlíra egy jól ismert motívumát egy egyszerre hagyományos és újszerű szituációban járja körül. Hiszen a ’fent’-ről szólva, a hatalmi szféra szókincsével élve Petőfi a reformkori magyar líra nem egy szó-és képújítást illeszti a romantikus látomásköltészet modorában előadott monológba. Egyben deszakralizálja az egyházi terminológiát, az ’isteni’, meg a ’tömjénfűst’ éppen úgy a puszta hatalmi beszéd részévé válik, mint a ’hódolat’, az ’aranykorona’, a ’palást’, a ’bíbor’: a hatalmi jelvények, jelképek a nagyvilágra *felülről* tekintő és a kozmológiai időszámítás szerint létező jelzéseként a fenséges és elhagyatott magánosság képzetkörét adják.” (105) A legfontosabb Petőfi-versek közé sosem sorolt költemény interpretációját (s a vers teljes szövegét) azért volt érdemes idézni, mert nemcsak értékes és érdekes eredménye ez Fried István Petőfi-kutatásainak, hanem őt magát is jól jellemzi: nem mestereivel-példaképeivel lehet leírni módszerét (bár ezek számosan vannak), nem módszertani sémákat követve igazodik valamely tudományos iskola könnyen követhető eljárásaihoz, hanem hol közelebb hajolva a szöveghez, hol világirodalmi láthatárig emelkedve, hol emberi, hol nyelvi-formai folyamatok titkait kutatva a lényeg nyomába ered, olykor szenvedélyesen is hideg fejű, tudósi logikával, egyszer részletezve, másszor sietve, máris új téma után nyúlva, elérzékenyülve-elmerengve, s nyomban ironikus távolságtartással, folyton változva ugyanannak maradvány, a korlátokat érzékelve, de el nem kedvetlenedve, folyton újratekintve.

Egy – a szokásosnál csak kevéssel hosszabbra sikeredett – könyvismertetésnek nem feladata, hogy a szerzőről portrét adjon, de ezt szánt szándékkal mellőznie sem muszáj; ha ez egy jelenségcsoport jobb megértését szolgálja. *A helység kalapácsa*-ról értekezve („*Példádon okuljanak a késő unokák*”) ugyanis (és más alkalmakkor is) olyan irodalomértelmezési iskola körvonalai bontakoznak ki, amelynek elvei és módszerei mentesek mindenfajta egyoldalúságtól, s formai és tartalmi elemek szerves együttesével kombinál. A tanulmány okfejtése szerint a paródia „lezárni, megsemmisíteni törekszik egy előző korszak nézetrendszerét, ábrázolási módszereit, rámutatván az egyre kiüresedettebbé váló műfaji hierarchiára, a továbblépést gátoló irodalmi gondolkodás elavultságára...” Abban is mélyen igaza van szerzőnknek, hogy „a paródia jelentheti egy költő leszámolását az őt béklyózó – előző – korszakkal, szabadságharcát a saját, önálló, összetéveszthetetlen hang megtalálásáért. Ily módon a paródia nem csupán rombolást, destrukciót képvisel, hanem tagadásában egy másik költői lehetőség, egy új költői világ is felderenghet.” (24) A tanulmány Vörösmarty és Petőfi őrsekváltásával foglalkozik az eposzparódia keretei között, ám magába rejtje az eset általánosíthatóságát: az irodalom-fejlődés befogadás és elutasítás mechanizmusával lép előre. Fried István nem nagyon

hivatkozik az orosz formalistákra, de ihletői között alighanem ott van Sklovszkij elmélete arra vonatkozóan, hogy a lejárt-elöregedett-rutinizálódott irodalmi formák miképpen cserélődnek fel újakkal, ellentétes jellegűekkel. (Sklovszkijnál is kulcsmű a *Don Quijote*, amely részben szintén paródia, az *Ulysses* jelentőségét viszont – amely nemcsak címével, hanem sok elemével az *Odüsszeiá*-ra játszik rá – nem ismerhette fel 1925-ben megjelent prózaelméletében.) Az pedig ma talán már közismert ténye a legújabb magyar epikatörténetnek, hogy a *Termelési regény* paródia (is).

Nemcsak a *Zalán futása*-t kigúnyolva-meghaladó *A helység kalapácsa* kapcsán, hanem más elemzésekben is szembetűnő Fried István szemléletének már-már dialektikus képlete, ami a posztmodern irodalmi fejlemények logikájával párhuzamos. Kétségtelen, hogy a referencialitás helyére (vagy mellé) állított, önmagára reflektáló irodalmiaság, az idézetekkel és utalásokkal telített szöveg a nagy ízlésváltozások idején jut kulcs szerephez. A posztmodern megértési és értelmezési stratégiák, egyáltalán a megváltozott olvasói pozíció ugyanis a maga történelmi indokát és magyarázatát a Fried István által jellemzett parodikus fordulatokban találja meg. Petőfi zsenialitása és korszaknyitógénusza – többek között – éppen ebben nyilvánkozott meg, hogy ti. egyszerre volt közösségi ideálok megszólaltatója, valamint a tradícióval dialógusba lépő hagyományrontó és hagyományteremtő. Arany is hasonló utat jár részben *Az elveszett alkotmány* eposzparódiájával, részben a *Bolond Istók*-nak olykor a *Tristram Shandy*-re, olykor Byron *Don Juan*-jára emlékeztető, önreflexív trükkjeivel. Hasonló következtetésekre jut Fried István, amikor Petőfinek Kisfaludy Sándor regéihez fűződő viszonyát taglalja: Petőfi ezek műfaji-előadásbeli zártságát „kinyitja, s a rögzült motívikus alaphelyzetre épülő variációkkal kísérletezik.” (74)

Petőfi „posztmodern”-sége tehát nem légből kapott, nem divathoz igazodó aktualizálás. Egyébként is: Petőfi annak a „nagy történet”-nek, annak a „modern” kornak központi figurája nálunk, amely a felvilágosodástól a XX. század utolsó harmadáig tart, s amely egy sajátos „haladás-hit” szellemében bont le feudálisnak, klerikálisnak, klasszicistának stb. nyilvánított, hierarchizált értékeket, s amely folyamat szinte kezdettől magába foglalja a radikális megújulás, sőt a forradalmak igényét is. (Sokan ezt az összefüggést – tagadhatatlan leegyszerűsítéssel – kiterjesztik a nagy francia forradalom utáni demokratikus hullámokra, sőt a XX. századi szocialista törekvésekre is, melyekből Petőfi – kétségtelenül – sokmindent megjelenít.) Akárhogy is van: ennek csakugyan vége szakad a XX. század utolsó harmadában, s éppen ez az, ami a „modern” kort (az 1968-at megelőző két és fél évszázadot) felváltó „posztmodern” gyökeresen új világlátását meghatározza.

Innen nézve tehát Fried István Petőfi-konceptiója azért is „posztmodern”, mert megszabadult azoktól az állításoktól és tagadásoktól, melyek a „modern” korban Petőfi megítélését meghatározták. Elfogulatlansága ebben a tekintetben arra is képessé teszi, hogy a lehető legtágasabban értett „Petőfi-szótár” forgatásával egy szó- és képzetkör felülvizsgálatához jusson el. Az *Egy gondolat bánt engemet, A XIX. század költői*, a *Vesztett csaták, csúfos futások, Az apostol* stb. nem csupán „kozmosz képekbe átcsapó emberiség látomás” lesz az ő számára, hanem „világszerűséget érzékeltető metaforák” sora (126.). Eszerint Petőfi úgy deformálta a bibliai, mitologikus, valamint a magyar és világirodalmi allúziókat, hogy a magyar történelem újfajta olvasatát adta, a biblikus vonatkozások tömegét deszakralizálva. Nemzetsors-választás, rémregényszerű romantika, ótestamentumi utalássor keveredik itt. Petőfi a „szakrális történelemben felfedezi a jelen történéseibe iktathatót.” (128) Fried István tehát posztmodern kulcsfogalmak-

kal (önidézet) közelít Petőfihez, s ezt teheti annál is inkább, mert a posztmodern leglényegéhez tartoznak nemcsak a szövegköztes kapcsolatok, hanem általában a hagyomány felértékelése. *A (poszt)modern Petőfi* tehát részben azokról a jegyekről szól, amelyek Petőfit a posztmodern egyik forrásának mutatják (Rabelais, Sterne, Byron, Puskin, Arany és mások mellett). Ennek szellemében tudatosan, vállaltan a XX. századi dekonstrukció előképének bizonyul Petőfi, aki „parodisztikus, intertextuális, destruktív lírájával részben az előd költők tudatos félreolvasásával, részben máig hatóan friss – bár elfeledett, elhallgatott – előadásmódjával valódi fordulatot hozott a magyar irodalomban. Petőfi Sándor vitapozíciója kiépítésén fáradozott, s ezt az előd költőkkel, mindenekelőtt Kisfaludy Sándorral és Vörösmarty Mihállyal szemben tette, olyanná formálván a lírát, amelyben néprajzi szokás, bibliai jelkép, irodalmi hagyomány egyként más színben tűnik föl, mint ahogy a kortársak látták vagy nem akarták meglátni.” (Ahogy ez a fülszöveg olvasható.)

Fried István (viszonylag ritkán alkalmazott módszerrel) a Vörösmarty életmű belső idézetrendszerét veszi számba. Azt például, hogy a *Zalán futása* „ősi dicsőség” kifejezése *A kecskebőr*-ben, ebben a falusi történetben nyilvánvalóan parodikus rájátszás gyanánt merül fel. Az invenciózus kutatói szemlélet ezúttal is komparatív megsejtésekkel egészül ki: „Valószínűleg a romantika 'találmánya' a belső idézeteknek ez a formája, lelhetünk ilyesfélét Mickiewicz *Pan Tadeusz*-ában is, ahol hasonlóképpen emlékezik meg a lengyel költő korábban szerzett, nagyhatású munkájáról, *Az ősökéről*.” (27) Általában véve a paródia (Lotman teóriája szerint) olyan szerkezet, melyben az igazi újító erejű struktúra a szövegen kívül található, mert a szerzőnek a szövegkonstrukcióhoz való viszonyában lelhető fel. S valóban: Petőfi is, Arany is, s a nagy újítók közül sokan komikus eposzban, paródiában rögzítették a hagyományokkal szemben elfoglalt pozíciójukat. (*A helység kalapácsa*, *Az elveszett alkotmány* még nem épít fel új, önálló költői világot, hanem a *Zalán futása* szövegével szembeni elutasításban nyilatkozik meg önépítésük.)

Fried István okfejtése szerint Petőfi követi és elveti Kisfaludy Sándor metonimikus eljárását, mellyel a regé tárgya, pl. Csobánc vagy Tátika a magyar történelem egészét helyettesíti (a vár kőhalommá válása nem más, mint a „régis dicsőség” emléke, a jelen sivársága), amivel Petőfinél (*A csárda romjai*-ban) „kulináris-deretorizált” (Fried István kifejezése) történelem van szembeállítva. Tehát ismét csak valamiféle „váltás”-ról van szó, mint *A helység kalapácsa* esetében, ily módon *A csárda romjai* nem más, mint a „költészet avultabb felfogását vitató és ez avultság ellenében új(szerű) lírai megjelenítés magatartásbeli változata.” (59) A váromladék tradicionális képére asszociáló pusztai föld a Petőfi-féle új költészetből virulhat föl (bizonyos értelemben fel is virult), mint a mottóként idézett *Adorján Boldizsár*hoz című vers mondja:

*Amely föld pusztulóban,
haldoklófélben van, amelynek már
Nem használ sem eső, sem napsugár:
Az a költő könnyhullatásit
S mosolygásától újra fölvirul.*

A kötet főleg arra hoz példákat, hogy a mosolygástól, a korszakváltó „nevetés”-től újul meg a költészet és az ország. (Meggkockáztatjuk: Petőfi tagadásai maradandóbbak, mint állításai; kinevetése érvényesebb, mint profétálása, *A helység kalapácsa* fejlődéstörténeti szempontból legalábbis több, mint *Az apostol*.) Ugyanakkor szerzőnk e mecha-

nikussá is válható, „hégelianus” séma viszonylagosságával is tisztában van, amikor arról beszél, hogy a verses regét „ugyan az 1840-es évekre lehetett korszerűtlennek tartani, de amely elég variábilisnak bizonyult ahhoz, hogy még Petőfi (*Salgó*) és Arany (*Katalin*) éljen vele.” (61) A parodikus „felszámolás”-ok tehát nem véglegesek, hatásuk több lépcsőben válik visszafordíthatatlanná.

Fried István régóta és deklaráltan van tisztában a magyar irodalom világirodalmi jelenlétének fokozataival. Tudja: nem lebecsülendő az, hogy Victor Hugo gyászolta Petőfi halálát, „csak éppen azt nem tudta, miképpen hívták a mártírrá lett magyar költőt: Petőfinek vagy Sándornak.” (174) S azt is tudja, hogy milyen vétkes mulasztása a főleg Nyugat-Európára tekintő magyar komparatistikának, hogy nem becsüli igazán Petőfi szerb és szlovák fordításainak történetét. Ami pedig „beilleszthető a szerb és szlovák nemzeti irodalom innovációs történetébe, kontinuitás és diszkontinuitás, alkotó recepció és kísérleti poézis problémakörébe.” (174) Jovan Jovanovic Zmaj és Pavol Ország Hviezdoszláv fordításainak nemzeti irodalmi funkciója ugyanis az, hogy „mind a szerb, mind pedig a szlovák költő egy, a saját irodalmából jórészt hiányzó tónust és tematikát igyekezett pótolni, olyan poétikai sajátosságok asszimilálására vállalkozott, amelyek saját és korábbi nemzeti irodalmi kezdeményeket igazolhattak.” (175–176) A magyar irodalom világirodalmi jelenlétének számos hasonló jelensége feltáratlan, holott ezek bizonyítanak igazán a magyar írók és költők hozzájárulását az európai irodalomhoz. A finn és az észti irodalomban például a XIX. század végén és a XX. század elején a rendkívül nagy számú és népszerű Jókai fordítás azt a szerepet töltötte be, amit nálunk félszázaddal korábban Dickens vagy Victor Hugo. Az általános magyarszimpatia folytán olyan inspiráló funkciója lehetett ennek a hatásnak, amilyen ún. vezető irodalmakban elképzelhetetlen lett volna. Am ez a valóban tevőleges értékközvetítés teljességgel feltáratlan (nagy mértékben) a magyar összehasonlító irodalomtudomány felróható módon.

A fürdőorvos Petőfije (játékos-kétértelmű címadásával szerzőnk – talán nem minden önirónia, illetve évődés nélkül – a dekonstruáló fiatalok nyomába lép) a Petőfi-tanulmányokat a méltán Herder-díjas irodalomtörténész azon, rendszerre összeálló stúdiu-maihoz kapcsolja, amelyek Bécs és a Monarchiát egy német közvetítő nyelvű „kulturális szövedék” életben tartójaként, sőt inspirálójaként aposztrofálják: a német közvetítő nyelv (fordításokról van szó) és a Monarchia mint keret egymáshoz kapcsolja az anyanyelvi (horvát, magyar, szerb, szlovák stb.) szövegeket. A Herder-díjra fentebb nem ok nélkül történt célzás: Fried István életműve voltaképpen (s ez tényleg unikális érték európai méretekben is) egyetlen kultúra (a magyar) szemszögéből látat egy sokarcú-soknyelvű-soknemzetiségű Monarchiát (maga ismeri ezeket a nyelveket és kultúrákat), s mintegy személyes példájával, kutatói temperamentumával és expanzivitásával azt valósítja meg a kultúrtörténet szintjén, amire ennek a régióknak oly régóta van szüksége múlhatatlanul. A megismerés és a megértés keresztül jut el a megbecsülés, a szövetségkeresés és egymást gazdagítás magasztos álláspontjához, ahonnan nemcsak a múltba lehet és érdemes visszanézni, hanem ahonnan az együttélés reményteli távlati is felderengenek.

Imre László